

Hans Joas: A hit választása. Milyen jövője lehet a kereszténységnek?

Mai keresztény gondolkodók 8, Vigilia, Budapest, 2014, ford. Görföl Tibor.

A Vigilia Kiadó 2014 karácsonyára jelentette meg az ismert német vallásszociológus, Hans Joas könyvét: *A hit választása. Milyen jövője lehet a kereszténységnek?* 2015 márciusának első napjaiban pedig személyesen is megismerhetjük a szerzőt: március 2-án a kötet bemutatóján, amelyet a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán tartottak, vagy március 3-án a „Vallás, média, nyilvánosság” címmel rendezett konferencián a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán. Miért tartom szellemi életünk egyik nagy eseményének a könyv megjelenését és Joas professzor látogatását?

A könyvben Hans Joas hosszú évek kutatásait rendszerezi néhány olyan kérdés körül, amely a kereszténység mai helyzetét érinti. Bár egyfajta „népszerű” kiadványnak készült, nem szabad tőle azt várnunk, hogy egyszerű és praktikus formulákkal válaszol meg mindent. Joas ugyanis nem hajlandó lemondani arról, hogy a fölvetett kérdésekről árnyaltan, kiegyensúlyozottan, a kijelentés érvényességének korlátaira figyelve beszéljen. Túl akar lépni az „a priori” érvelési stíluson, amelyen azt érti, hogy „a viták résztvevői általában véve a vallás vagy sajátosan a keresztény hit lényegéről alkotott felfogásuk alapján következtetnek a vallás és a hit nélkülözhetetlenségére vagy veszélyességére”. (47.) Ezzel az „empirikus tájékozódást” helyezi szembe, amely „az előre megállapított elveken túllépő, a történelmi és kulturális jelenségek gazdag összességére nyitott, fogalmi igénnyel csak kevés dolgot előre eldöntő hozzáállás”. (47.)

A könyv alapkielentése kettős, szinte olyan, mint egy mérleg, amelyen két tételt egyensúlyoz. Lássuk a mérleg egyik serpenyőjét. Joas kifejti az ún. szekularizálódási tétel kudarcát. Ez a té-

tel valójában egy feltételezés, hogy a modernizálódással együtt a vallás automatikusan visszaszorul. Joas ismerteti a kutatási eredményeket, amelyek alapján a tétel hamisnak bizonyult: „A modernizálódás egyáltalán nem fonódik össze szükségszerűen szekularizálódással, a szekularizálódás pedig gyakran modernizálódás nélkül megy végbe”. (45.) Márpedig a szekularizálódási tétel működött a marxista társadalomelméletben, és működik ma is számos ideológia mélyén. Joas összegzése szerint „a szekularizációs tétel már nem alkalmas arra, hogy önbeteljesítő jóslattá váljon. Ez a tény pedig korszakos jelentőségű változás csíráját rejtje magában.” (46.)

A mérleg másik serpenyőjében is egy feltételezést látunk, amelyet Joas alaptalannak mutat be. Ez a gondolatmenet már érzékenyebben érintheti az egyházi gondolkodást, hiszen sokunkban ott működik. A feltételezést így foglalhatjuk össze: ahol a vallás ténylegesen visszaszorul, ott az ember „óhatatlanul erkölcsi hanyatlásnak indul”. (19.) Joas ezzel szemben kifejti, hogy a kutatók szerint a feltételezés alaptalannak bizonyult: a bűnözési mutatók a magasan szekularizálódott országokban nem rosszabbak más országokénál. Ma, amikor Magyarországon kiépülőben van az iskolai etikaoktatás, oda kell figyelniük Joas nézetére, miszerint az univerzális etikának nem csak vallási támpontjai vannak. Természetesen ezzel Joas nem akarja kizárni a vallást vagy a kereszténységet az etika támpontjai közül, és figyelmeztet, hogy „a kereszténység meggyengülésével az erkölcsi és a jogi univerzalizmus egyik tartópillére gyengül meg”. (67.)

Az erkölcs nem-vallási forrásai között Joas megemlíti (Malinowskóra hivatkozva), hogy a kölcsönösségnek vannak olyan alapvető strukturái, amelyek az erkölcs forrását alkotják, de nem kötődnek vallási szemléletmódhoz. Érvként hozza Jean Piaget és Lawrence Kohlberg megállapításait is: a gyerekek önállóan, pedagógiai tekintélyek hatása nélkül is fel tudnak „fedezni” alapvető erkölcsi szabályokat (például a játékban

tanúsítandó korrektséget), csupán azzal, hogy a közös játék sikerének feltételeire reflektálnak.

Ebből a szempontból jelentősége van annak, hogy Joas másutt behatóan foglalkozott az emberi jogok általános érvényének megalapozásával. Az emberi jogokat nem egy előzetes elméleti álláspontból akarja levezetni, pl. a vallásos hitből, hanem nyitva hagy többféle megalapozást (*Die Sakralität der Person. Eine neue Genealogie der Menschenrechte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2011). Ezek között nemcsak pozitív tapasztalatokat említhetünk, hanem negatívakat is (igazságtalanság, megaláztatás és erőszak átélése), és ezen keresztül válhatnak az értékek kötelező erejűvé. Ahogy írja: „Az emberiség történelmében az erkölcsnek mindig két gyökere van: egyrészt az értékek és az értékek szempontjából konstitutív jelentőségű tapasztalatok, másrészt az együttműködés feltételeire irányuló reflexió”. (66.) A Sapientia Főiskolán az etikatanárok képzésében mi is fontosnak tartjuk, hogy a jövőben tanárok az értékek megalapozásának többféle útját ismerjék.

Hans Joas könyvének egy másik alapfogalma az „esetlegesség”. Korunkat az „esetlegesség korának” nevezi. Ezzel nem a „monotematikus diagnózisok” sorát akarja gyarapítani, sőt, éppen ezekkel száll szembe (pl. „kockázat-társadalom”, „élménytársadalom”, „hálózati társadalom”, „döntéstársadalom” stb.). Joas óv attól, hogy korunk valóságát egyetlen szemponttal akarjuk megmagyarázni, és arra biztat, hogy sokféle szempontot összegezzünk a korelemzésben. Az esetlegesség hangsúlyozása azt jelenti Joasnál, hogy „nem szabad egyetlen oksági dimenzió alapján magyarázatot adnunk a modernizálódás alfolyamataira, hanem azt kell látnunk, hogy esetleges kapcsolatban állnak egymással”. (118.) Ezzel veszi végig az elemzés lehetséges szempontjait.

A kereszténységnek számot kell vetnie a választási lehetőségek számának növekedésével a mai társadalmakban, és ebben nem kell végzettséget látnia, mintha a nagyfokú esetlegesség

feltételei mellett lehetetlenné válna a szilárd értékkötődések kialakulása. Joas érvelése szerint „a nagyfokú kontingencia feltételei mellett nagyon is sor kerülhet személyekhez és értékekhez való szilárd kötődésre, csak éppen a kötődés jellege lesz más”. (126.) Ami ma számunkra lehetséges, az a „kontingens bizonyosság” (126.), olyan bizonyosság, amely tudatában van saját kialakulása esetlegességének.

Várnai Jakab OFM

Balázs M. Mezei: Religion and Revelation after Auschwitz

Bloomsbury, New York, 2014.

Mezei Balázs a magyar vallásfilozófiai gondolkodás egyik legmeghatározóbb alakjának tekinthető. Az eddig már megjelent és ismertté vált legjelentősebb munkái közé tartozik a *Mai vallásfilozófia* (Kairoosz, 2010), a 2004-es *Vallásbölcselet* (Attraktor), a 2003-as *Vallás és hagyomány* (L'Harmattan), a 2000-es *Life-World and Body as Problems in the Philosophy of Religion* (Recherches Husserliennes) és az 1997-es *Zárójelbe tett Isten* (Osiris), amelyekhez 2013-ban kapcsolódott az angol nyelven írott, rendkívül igényes *Religion and Revelation after Auschwitz* [*Vallás és kinyilatkoztatás Auschwitz után*] című kötet. A mű a neves New York-i Bloomsbury kiadónál jelent meg, amely tény egy Magyarországon alkotó gondolkodó esetében kiemelkedően nagy teljesítménynek tekinthető. A munka meghatározó nemzetközi elismertségét mutatja a kiadói háttér, amely a kötetet 2014-ben papírkötésben is kiadásra bocsátotta. A könyv, mint arra szerző a bevezető részben utal, a készülő *Radical Revelation* című munka előfutárának tekinthető.

Az auschwitzi események borzalmát magyar nyelven, illetve magyar szerző tollából eddig legfőképpen naplójegyzetek, beszámolók, irodal-

mi vagy képzőművészeti alkotások alapján ismertük, például Viktor E. Frankl ... mégis mondj igent az életre! című írásának elbeszéléséből, Kádár György és Kondor Béla grafikáiból, Kertész Imre *Sorstalanság*ából és Heller Ágnes *Auschwitz és Gulag* című esszé tanulmányjaiból. Ezek a megrendítő tanulmányok, leírások és karcolatok történeti, eszmetörténeti beállítottságból kiindulva megdöbbentő képet festenek és megrendítő kérdéseket vetnek fel az emberi élet értékére vonatkozóan. Mezei Balázs *Religion and Revelation after Auschwitz* című munkájának kiemelendő újdonsága azonban, hogy nem egyszerűen rákérdez az auschwitzi esemény sor által megváltozott értékrendre, hanem ezen keresztül rámutat az emberi létezés értékébe vetett hit megőrzésének ellehetetlenítésére, felvetve az emberi létezésre irányuló metafizikai kérdésfeltevés megújulásának szükségességét.

A könyv négy nagyobb fejezetben vizsgálja a 1.) Vallás, 2.) Kinyilatkoztatás, 3.) Történelem és 4.) Egyetem túlélésének lehetőségeit. A mű három egymásra épülő kérdéskört tesz fel a vallásfilozófia lehetőségeinek feltárásán keresztül, amely speciálisan a kinyilatkoztatás teológiájának filozófiai megközelítésére fókuszál, és a kinyilatkoztatáson legfőképpen az auschwitzi eseményt, annak történeti örökségét, a transzcendenshez való viszony megváltozását érti. A munka gondolati gazdagságát mutatja a kortárs gondolkodókkal és a holokausztra irányuló első reflexiókkal való szoros együttgondolkodás, amely lehetővé teszi, hogy olyan egységes kontextusról beszéljünk, amelyben Auschwitzra földrajzi helyként, a többi táborra vonatkozó gyűjtőnévként, Isten választott népének népi történeti eseményeként tekintünk, tágabb értelemben a történelem olyan vízvonalzó eseményeként, amely egy konkrét földrajzi helyhez kötött, illetve a világon előforduló népi ritás szimbóluma (vö. Mezei 2014, 5.).

A munka legnagyobb hozadékának a nagyon is tág teológiai és filozófiai összefüggésben vizs-

gált kinyilatkoztatás-fogalom tekinthető, amelynek középpontjában az auschwitzi esemény sor az Isten által engedett vagy hagyott Gonosz megnyilvánulásként mutatkozik meg. Mezei munkája lényegében e körül a kérdés körül forog: Mennyiben lehetséges megértenünk Auschwitz igazságtartalmát, hogyha abban az isteni kinyilatkoztatás egy formáját szemléljük. E kérdéskör megválaszolásában Mezei többek között olyan teológiai felvetésekre alapoz, mint Karol Wojtyła *Acting Person* című munkája, Josef Ratzinger 2003-as *Truth and Tolerance: Christian Belief and World Religion* vagy Karl Rahner *Foundations of the Christian Faith* című munkája. E kérdésfelvetés problémahorizontjában Mezei rendkívül mély filozófiatörténeti háttérrel alátámasztva a gondolatmenetet, a vallásról – elsősorban a nyugat-európai gondolkodásba beágyazódott kereszténységről – alkotott gondolkodástörténet folytathatóságát kérdőjelezi meg olyan XX. századi gondolkodókon, a fenomenológia különböző szakaszainak felelevenítésén keresztül, akik a testi tapasztalatból kiindulva kérdeztek rá az istentapasztalat lehetőségére. A korai, úgynevezett realista fenomenológia tagjai, Gerda Walther és Dietrich von Hildebrand – ahhoz II. János Pál pápa gondolatmenete kapcsolódik – már a XX. század elején feltették azt a kérdést, hogy lehetséges-e a misztikus tapasztalat filozófiai megközelítése. A kérdés áthatotta a XX. század eleji göttingeni fenomenológiai mozgalom légkörét, ahol különböző módokon próbálták meg a vallási jelenség, azaz a kinyilatkoztatás lényegi fenomenológiai formáját megragadni. A már így is szétfeszülő problémakört lehetett volna a realista fenomenológián keresztül tovább tágítani abba az irányba, hogy az ugyanezen filozófuskörhöz tartozó, és a vallási problematikát már a korai munkáiban is tárgyaló, későbbi karmelita nővér és Auschwitzban mártírhalált halt Edith Stein, Szent Terézia Benedikta nővér miként reflektál katolikus szemmel a saját zsidóságára, s mint válik egyre világosabbá számára a népéért vállalt

áldozatának kötelezettsége. Ugyanakkor elmondható, és már a mű névmutatója és bibliográfiája alapján is látható az a széles spektrumú gondolati ív, amelyen keresztül Mezei ezt a rendkívül bonyolult kérdéskört a legnagyobb alaposággal tárgyalja.

A mű a széleskörű filozófiai beágyazottságon keresztül mindvégig azt a lényegi kérdést feszegeti, vajon lehetséges-e megértenünk Auschwitz borzalmát abban a kinyilatkoztatási struktúrában, amelyben a keresztény gondolkodás az isteni kinyilatkoztatást a megváltásba vetett öröm horizontjába helyezi. Mezei könyvének eredetiségét nem a kérdésfelvetésben láthatjuk, hiszen azt a filozófiai-teológiai kérdést, hogy Isten végtelen jósága hogyan engedheti meg a világban a Gonosz eluralkodását, hogyan lehetséges a jóba vetett bizalmunkat az auschwitzi borzalmak után megújítanunk, a szerző által idézet Hans Jonas is felveti *Mortality and Morality. A Search for the Good After Auschwitz* című írásában. Mezei könyvének valódi eredetisége, mint az a könyv bevezető részének oldalain is olvasható, sokkal inkább azon új generáció kérdésfelvetésében mutatkozik meg, amelyik már a II. világháború után, de az auschwitzi borzalmak árnyékában született, és a gyermekkorát olyan múltbeli események határozták meg, amelyeknek a szerző maga nem volt részese, a legszűkebb környezetében mégis elevenen éltek, és ez által a szerző legelemibb világtapasztalatát határozták meg: Az emberi élet értékéhez való viszony megcsorbulása ennél fogva az új generáció tapasztalati élményének hiányában köszöntött be, egyfajta reflexióval egy korábbi állapotra, ebben próbálva folytatni az emberi élet értékének továbbörökítését. A Szerző által idézett „*Si comprehendis, non est Deus*” – „Ha megérted, az nem Isten” (Mezei 2014, 46. l. 9.; Szent Ágoston 52. Sermo, 16: PL 38, 360.) ágostoni gondolat az Auschwitzról való gondolkodás kiemelésére utal, amelynek megoldhatatlan összefüggésében feltárul számunkra az isteni kinyilatkoztatás lényegi mivolta.

Összességében tehát elmondható, hogy Mezei Balázs *Religion and Revelation after Auschwitz* című munkája mind a magyar, mind a kortárs nemzetközi vallásos és eszmetörténeti gondolkodás számára olyan lényegi kérdésekre mutat rá, amelyek a hívő katolikus gondolkodás területén mindeddig csak kevésbé kerültek meg tárgyalásra. Mezei Balázs munkája ennél fogva feltétlenül ajánlandó és a kortárs vallásfilozófiai kérdésfeltevések vonatkozásában megkerülhetetlen jelentőségű mű.

Varga-Jani Anna

Jean-Luc Marion: A látható keresztelkedése

Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2013, ford. Cseke Ákos.

„Az ikonban a látható és a láthatatlan olyan tűzzel öleli át egymást, amely immár nem elégeti, hanem megvilágítja az emberek isteni arcát.”
(A látható keresztelkedése, 196.)

Jean-Luc Marion neve már nemcsak a francia fenomenológia külföldi méltatói előtt ismerős, hanem az igényes fordításoknak köszönhetően immár magyarul is egyre több művét vehetjük kézbe. A jelen kötet fontos helyet foglal el a marion életműben, hiszen olyan fogalmakat hoz közelebb hozzánk, melyek az elmúlt évtizedekben folyamatosan foglalkoztatták a filozófust, és gondolkodásának középpontjában találhatók: látható és láthatatlan, bálvány és ikon, fenomenológia és teológia.

A kortárs filozófia több alakjánál (lásd Maurice Merleau-Ponty, Jean-Luc Nancy, Michel Henry, de akár Martin Heidegger vagy Marion maga is) feltűnik az a törekvés, hogy kiemeljék a művészetet az esztétika kizárólagos területéről, és visszavezessék gyökereihez, a létkérdéssel vagy a láthatatlannak a láthatóban való megjelenésével hozzák kapcsolatba. Ez a mű is illeszkedik ezen